Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi
Cilt:1/Sayı:4/Aralık/2014
ISSN:2148-2292.
Academic Journal of History and Idea
Volume:1/Number:4/December/2014

ALEVİLİKTE ESKİ TÜRK DİNİ (GÖKTANRI İNANCI) VE ŞAMANİZMİN ETKİLERİ

Orhan YILMAZ[1]

ÖZET

Gerçekleştirilen bu derleme çalışması Alevilik ile Türklerin eski dini ve Şamanizm arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmak amacı ile yapılmıştır. Türkler uzun tarihleri boyunca birçok dine inanmışlardır. Mani dini, Buda dini, Nesturilik, Ortodoks ve Katolik Hıristiyanlık ve Musevilik bunlara örnek verilebilir. Eski Türk dini Animizm, Şamanizm ve Totemizm'den kaynaklanmıştır. Su, ocak gibi cansız varlıklar ile kurt, kaplumbağa ve dağ keçisi gibi hayvanlar kutsal idi. Şamanizm bir din olmamasına rağmen, Bazı dinî kurallar Şamanlar tarafından uygulanmıştır. Şamanların bazı üstün güçleri olduğuna ve bu güç ile bazı hastalıkları iyileştirmek, insanları hastalıktan korumak için kullandıklarına inanılıyordu. Türkler Talas Savaşı (751)'ndan sonra Müslümanlığı seçmeye başladılar, fakat eski dinlerinden de bazı yönleri muhafaza ettiler. Anadolu Müslümanlığı içinde bazı mezhepler, tarikatlar ve yaşam tarzları bulunmaktadır. Alevilik bunlardan birisidir. Sünni Müslümanlardan farklı olarak, Aleviler İslam içindeki Arap etkisini kabul etmemişlerdir. Aleviler eski Orta Asya dinlerindeki bazı âdetleri İslamiyet içine katmışlardır. Sonuç olarak Alevilik ile Eski Türk dini ve Şamanizm arasında sıkı bir ilişki olduğu söylenebilir.

Anahtar Kavramlar*:* Kızılbaş, eski Türk âdetleri, Şamanizm, mezhep

[1] *Doç. Dr. ,Ardahan Üni., Teknik Bilimler MYO,*

SOME İNFLUENCES OF OLD TURKISH RELİGON (SKY-GOD BELİEF) AND SHAMANİSM İN ALAWİSM

ABSTRACT

This study was aimed to check whether there is a relationship between Alawism and Old Turkish Traditions and Shamanism or not. Turks believed various kinds of religion in their long history. Manichaeism, Buddhism, Nestorism, Orthodox and Catholic Christianity, Judaism can be given as some examples. Old Turkish Traditions came from Animism, Shamanism and Totemism. Some items were holy such as water, fireplace, and some animals were also holy such as wolf, tortoise and mountain wild goat. Although Shamanism is not a religion, some spiritual rules are applied by Shamans. It is believed that Shamans have superior power unlike other people and they use this power to treat some disease and to keep people healthy. Turks started to become Muslim after Talas War (751), but they have kept some beliefs from their old religions. In Anatolian Mohammedanism some sects, orders or life styles have been created. Alawism was one of them. Unlike Sunni Muslims, Alawi Muslims have rejected Arabian effects of Islam. Alawi Muslims have integrated some of their old Middle Asian religion into Islam. As a result it can be said that there is a close relationship between Alawism and Old Turkish Traditions and Shamanism.

Key Words: Qizilbash, old religion of Turks, Shamanism, sect.

ISSN:2148-2292.

GİRİŞ

Türkler, binlerce yıllık tarihsel gelişim süreci içinde yeryüzündeki birçok din ile tanışmıştır. Manicilik, Budacılık, Nesturilik, Ortodoks Hıristiyanlık, Musevilik ilk akla gelenlerdir. Günümüzde Orta Asya'da halen Budacılığa inanan Sarı Uygur Türkleri vardır. Gagavuzlar, Çuvaşlar ve Karamanlılar Ortodoks Hıristiyan'dır. Karaim ve Kırımçak Türkleri Musevi'dir. Türkler başlangıçta Şamanizm'e inanmakta idi. Günümüzde Orta Asya ve Sibirya'da Şamanist inanca sahip Türkler hâlâ yaşamaktadır. Alevilik genel olarak bir Türk inanışıdır. Türklerin tarihte geniş bir coğrafyaya yayılmış ve sadece 16 imparatorluk kurmuş olması, birçok farklı kültür ile tanışması sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle Alevilik, birbirinden farklı inanışların harmanlandığı senkretik inanış özelliği yönü ile birçok eski kültür ve din formlarının özelliğini sahiplenmiştir. Şamanizm, Budizm, Mazdeizm (Zerdüştlük), Brahmanizm gibi doğu kaynaklı kültürler en baskın figürlerdir.[2]

1-Alevilik Ekletik Değil Senkretik Bir İnanıştır

Senkretizm, birbirinden ayrı, çatışan ideoloji ve görüşlerin birlikli bir düşünce sistemi içinde uyumlu hale getirilmesi, birbirinden tamamen farklı inanışların harmanlanması felsefesine verilen addır.[3] Yusuf Ziya Yörükan'a göre Anadolu Aleviliği isteyerek, şuurlu bir şekilde seçilmiş unsurların bir araya getirilmesi ile meydana gelmiş *"ekletik"* bir oluşum değildir. Çeşitli amaçlarla veya bazı Dâilerin özel faaliyetleri sonucunda geleneksel Türk âdetlerine eklenmiş, bazen birbirine aykırı unsurlardan meydana gelmiş, sonra da İslamî kisveye büründürülmüş bir senkretizmdir.[4] Bektaşilik, Anadolu'nun doğusunda, Kürtlerin *"Ehl-i Hak"* inancı ve İran Azerbaycan'ında görülen ve mensuplarının büyük çoğunluğu Türk olan "Kırklar" ile ortaklık gösterir. Cebrail anlatısı ve bir horoz biçiminde tasarlanan *"Melik Tavus"* ile ilgili olanlar başta olmak üzere, Yezidilerin inançları ile de ortak çizgiler bulunmaktadır.[5]

Bütün bu öğeler; kadınların törenlere katılmaları, alkollü içkilere hoşgörü gibi İslam öncesi eski Türk geleneklerinin ve inanışlarının uzantılarına eklene gelmiştir. Bazı kuşlara ve özellikle turnaya verilen önem, kendini semahlarda gösterir. Ayrıca güneşin doğuşunda yüzünü doğuya çevirerek Hz. Ali'ye niyazda bulunmak, Hz. Ali ile kişileştirilmiş bir güneş kültü inanışı vardır ki,

---

[2] *Hilmi Ziya Ülken, Anadolu Örf ve Âdetlerinde Eski Kültürlerin İzleri, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:17, Ankara, 1969. Doğan Avcıoğlu, Türklerin Tarihi, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1978, s:80-82. Orhan Yılmaz, Sünni Gözüyle Alevilik, Kızılbaşlık, Bektaşilik, (Elde Basım, ISBN: 978-605-89397-2-1), Veni Vidi Vici Yayınları, Zile, 2009b,*

[3] *Anonim, Senkretizm, http://tdkterim.gov.tr/bts/senkretizm, Erişim tarihi: 13.12.2011) , 2011*

[4] *Yusuf Ziya Yörükan, Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s:465*

[5] *Niyazi Öktem, Anadolu Aleviliğinin Senkretik Yapısı, İslami İlimler Araştırma Vakfı (Haz.), Ensar Neşriyat İstanbul 1999, s:221-223*

ISSN:2148-2292.

Hz. Ali eski Türklerin Gök-Tengri inancının bir yansıması gibidir. Yıl içinde ölen birisi, doğal olarak ülkenin geleneklerine göre toprağa verilir. Fakat cenaze merasimi eski Türk geleneklerine göre ilkbaharda, yazın hemen başlarında yeniden yapılır. Tüm bunlar göstermektedir ki, Alevilik bir inançlar karışımıdır, yani Senkretik bir inanıştır.[6]

2. Alevilikte Eski Türk Âdetlerinin Etkisi

Eski Türkler; Budizm, Şamanizm, Lamaizm, Manizm, Zerdüştlük, Mecusilik, Sabilik, Müzdekilik, Hurremilik, Merkunilik, Deysanilik, Yahudilik ve Hıristiyanlık dinlerini daha önce yaşamışlardır.[7] Göktürkler zamanında Türkler tek bir tanrıya inanıyorlardı. İbn Fazlan'a göre eğer Göktürklerden birisi bir zulme uğrar veya sevmediği bir şey görürse, başını gökyüzüne kaldırıp, *"Bir Tengri"* der. Bu Türkçede *"Bir Allah"* demektir.[8]

Türkler büyük topluluklar hâlinde İslamiyet'i kabul etmişlerdir; Fakat köy, kasaba ve şehirlerde oturan Türkler, İslamiyet'in gereklerini titizlikle yerine getirirken, göçebe olarak yaşayan bazı kabileler İslamiyet'i şeklen kabul etmiştir. Kendi asıl dinlerinin birçok âdet ve geleneğini yeni dinlerine uydurmaya gayret etmiştir. Örneğin göçebe Türkler günün her saatinde erkek ve kadın bir arada bulunmuştur. Aralarında Anadolu tabiri ile kaç-göç, yani haremlik-selamlık uygulaması olmamıştır. İslamiyet'in haremlik-selamlık uygulaması ve *"nikâh düşmeyen kadınlarla erkeklerin birbirlerini mahrem olması"* uygulaması göçebe Türklere çok ters gelmiştir. Türkler daha önce ibadetlerini müzik ve dans eşliğinde yapmıştır. İslamiyet'in bu konuda getirdiği yeni kurallar da onlara zor gelmiştir. Bu yüzden bazıları eski dinî inanış ve ibadet şekillerini muhafaza etmeyi tercih etmiştir. Genellikle Irak'ta bulunan Rufai Tarikatı mensupları, vücutlarına çeşitli delici ve kesici alet batırmaktadır. Ateşte yürür ve kızgın cisimleri tutmaktadırlar. Bunun gibi âdetler, Türkler Irak'a gelinceye kadar yoktur. Tarikatın içine bu yenilikleri de Türkler sokmuştur.[9]

Anadolu'ya Orta Asya Türklerinin akın akın geldiği dönemlerde kurulan Yeseviyye, Safeviyye, Bektaşiyye, Haydariyye, Bayramiyye gibi tarikatların, Eski Türklerden inançlarından kalma birçok benzer yanları vardır. Başlangıçta eski Türk inanç, yaşam ve törelerini koruyan bu heterodoks yapıdaki tarikatlar; ocak, dedelik, Ayin-i Cem'de yapılan toplu, içkili, kadınlı erkekli semahları hep eski Türk Kültüründen almıştır.[10] Eski Türklerin Gök Tanrı (Gök-Tengri) dönemindeki ocak kültü, beylik kurumu, şaman merasimleri sırasında dairevi şekilde oturup, içki içme ve Şaman danslarına bakıldığında, aradaki benzerlikler açıkça görülecektir. Eski Türklerde, İslamiyet'e girmeden önce çok yaygın olarak, evli çiftlerin katıldığı ve çok sıkı disiplin kuralları içinde cereyan eden, kımız içilen dinî törenler bulunmaktaydı. Eski Türklerin bu âdeti, Aşağı Türkistan yani Maveraünnehir'de göçebe Türkmenler aracılığı ile Yeseviliğe sokulmuştur. Daha sonra Yesevilik yolu ile Anadolu'ya gelen bu içkili ve kadınlı dinî tören âdeti, Babai çevrelerinde uygulanmaya başlanmıştır.[11]

---

[6] *Hüseyin Bal, Alevi-Bektaşi Kültürü Sosyolojik Araştırmalar, Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2002, s:114*
[7] *Yaşar Kalafat, Kuzey Azerbaycan-Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta Eski Türk Dini İzleri-Dinî Folklorik Tabakalaşma, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1998, s:34-46, Yusuf Ziya Yörükan, Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s:196*
[8] *Ramazan Şeşen, İbn Fazlan Seyahatnamesi Tercümesi, Bedir Yayınları, İstanbul, 1975, s:84*
[9] *Yusuf Ziya Yörükan, Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s:10-11*
[10] *Orhan Yılmaz, Sünni Gözüyle Alevilik, Kızılbaşlık, Bektaşilik, (Elde Basım, ISBN: 978-605-89397-2-1), Veni Vidi Vici Yayınları, Zile, 2009b, s:132*
[11] *Melikof,a.g.e., s:40*

ISSN:2148-2292.

Yine Melikoff[12]'tan naklen Divan-ı Lügat-it Türk'te:

Ortak bolub bilişdi
Mening tavar satışdı
Biste bile yaraşdı
Kizleb tutar tayımı

dizeleri geçmektedir. Anlamı "*Ortak olduğunu gösterdi, davarımı satmamda yardımcı oldu, biste ile anlaştı, tayımı saklayıp korur*" demektir. Buradaki *"biste"* sözcüğü, tüccarlar arasındaki bir kardeşlik, bir ortaklık manasına gelmektedir.

Yeni doğan bebeğin ve loğusa annenin yanında üç gün üç gece beklemek âdeti ortak bir özelliktir. Buna karşın Eski Türklerde melek kavramı yoktur. Alevilerde olduğu gibi, Eski Türklerde de meleğe inanılmaz.[13]

Çin Kaynaklarına göre *"Eski Türkler su ve ağaçlara kurban verirler"* yani su kutsaldır. Su kutsaldır ve suya tapınma şeklinde meydana çıkan bu kült, aynı zamanda ondan korkma ve çekinme şeklinde kendini gösterir. İbn Fazlan'a göre Oğuzlar küçük ve büyük abdestten sonra temizlenmezlerdi. Cinsel ilişkiden sonra yıkanmazlardı. Bilhassa kış mevsiminde su ile hiç işleri olmazdı. Oğuzların arasına tüccarlık ve diğer sebepler nedeni gelen yabancılar, onların yanında yıkanamazlardı. Sadece geceleyin, onların görmeyeceği şekilde yıkanabilirlerdi. Çünkü Oğuzlar bu yabancılardan birini yıkanırken görünce, ona kızarlar ve *"Bu adam bize sihir yapmak istiyor, çünkü suya giriyor"* derlerdi. O kişiden tazminat almadan onu bırakmazlardı.[14] Alevilerde de buna benzer âdetler vardır.[15]

Eski Türklerde biri ölünce, hangi mevsimde ölmüş olursa olsun, cesedi tuza konarak ilkyazın gelişine kadar bekletilirdi. İlkyaz geldiğinde ceset toprağa verilirdi. Bu âdet, ruhun bedene dönmesi (ruh göçü) inancına bağlı idi. Nasıl gündüz geceyi, ilkyaz kışı izliyorsa, hayat da öylece ölümün yerini almaktaydı. Alevilerde de yıl içinde ölen birisi, doğal olarak ülkenin geleneklerine göre toprağa verilir. Fakat cenaze merasimi eski Türk geleneklerine göre ilkbaharda, yazın hemen başlarında, yeniden yapılır.[16]

Urenha-Tubalarda biri öldüğünde, ölüyü derhal çadıra çıkarıp, keçe veya deri ile örterler. Çadıra bir koyun getirip, bağlarlar. Koyun meleyene kadar beklerler. Meledikten sonra koyunu keserler. Bu âdet yine bazı cem törenlerinden kurban edilecek koyunun dedenin huzuruna getirildikten sonra, bir işaret vermesi için beklenmesine benzemektedir. Koyun meleme, seğirme, işeme, pisleme ve çırpınma gibi bir işaret vermedikten sonra, dışarı götürülüp kesilmez.[17]

Hilmi Ziya Ülken'in bildirdiğine göre Baha Said, 1916 yılında İstanbul'da verdiği bir konferansta, *"Kapalı cemaatler ve mezheplerin Horasan Erenleri kanalı ile eski Türk dininden geldiği*" görüşünü savunmuştur.[18] Fuat Köprülü, 1919 yılında yayımlanan Türk Edebiyatında İlk

---

[12] *Melikof,s:93*
[13] *Yusuf Ziya Yörükan, Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s:50*
[14] *Mehmet Eröz, Eski Türk Dini (Gök Tanrı inancı) ve Alevilik-Bektaşilik, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 1992, s:108*
[15] *Yılmaz,a.g.e.,2009b, s:132*
[16] *Melikof, s:119*
[17] *Orhan Türkdoğan, Alevi Bektaşi Kimliği, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s:123*
[18] Ülken,s:14

ISSN:2148-2292.

Mutasavvıflar isimli eserinde, Bektaşiliğin eski Türk dinî inanışlarından kaynaklandığını delilleri ile savunmuştur.[19]

Göktürk Yazıtlarına göre, Türklerde insanın ruhu, öldükten sonra kuş yahut böcek şekline girmektedir. Bu yüzden ölen kişi için *"uçtu"* derler. Batı Türklerinde, İslamiyet'i kabul ettikten sonra bile *"öldü"* yerine *"şunkar boldu"* yani *"şahin oldu"* denir. Yakut Türklerine göre, insan ölünce *"kut"* yani *"ruh"* bedeni terk ederek, kuş şeklini alır. Kâinatı kaplayan "Dünya Ağacı"nın dalları üstüne konar. Yakutlarda ruh, hayvan şekline de girer. Moğol Şamanı'nın kuş şekline girmesini sağlayacak kanatları vardır. Orhun Yazıtları ve Divanü Lügati't-Türk'te cennet, *"uçmak, uçmağ"* terimi ile açıklanır. Aleviler ise ölen kişi için *"don değiştirdi", "göçtü", "Hakk'a yürüdü"* veya *"kalıbı dinlendirdi"* der, *"öldü"* demez.[20]

Çepnilerde eğer ölen kişi kadın ise, elbiseleri ile gömülür. Düğün giysisi üç eteklidir. Ahrette de aynı elbiseyi giyeceğine inanır. Bir daha o elbiseyi ölene kadar giymez. Ancak ceset kefenlendikten sonra, üç etek elbise kefenin üstüne giydirilir ve ceset tabuta o şekilde yerleştirilir. Hunlar ölülerini tabuta koyar, tabutun üzerini altın ve gümüş işlemeli kumaş ve kürklerle örterdi. Oğuz boyları ve Göktürklerde de ölüye ceket giydirilerek gömülmesi âdet vardır. Göktürklerde ölüye ceket giydirilir, kuşağı kuşandırılır, yayı yanına konur. Bütün mal ve eşyası çukura doldurulup, ceset buraya oturtulurdu. Yine Moğollar sandukayı hoş kokulu ağaçtan yapar ve ölüye de elbise giydirirlerdi.[21]

Alevilikte kutsal sayılan bazı rakamlar, eski Türk Kültüründe de kutsal sayılan rakamlardandır. 3, 5, 7, 12, 17, 24, 32 ve 40 sayıları, hem eski Türk inançlarına hem de Alevilere göre de kutsal sayılmaktadır.[22] Ebülgazi Bahadır Han ünlü eserinde şöyle demektedir:

"Şimdi biz 12 çadırda kimlerin mevki işgal ettiklerini, kimin ne ülüş (kesilen hayvanın etinden pay) aldığını, kimin et doğradığını ve kimin atlar yanında kaldığını söyleyelim."[23]

3-Alevilikte Şamanlığın Etkisi

Yusuf Ziya Yörükan, Rus entoloğu Barthold'un avcılıkla uğraşan ve ormanlık yerlerde yaşayan kabilelerin Şamanlığa inandığını bildirmektedir. Türkler de çok eski tarihlerden beri Şamanizm'e inanmaktadırlar. Yine Uygur Abidelerinden, Uygurların birçoğunun, aynen Oğuzlarda olduğu gibi Şamanizm'e inandıkları görülmektedir. Çin kaynakları da bunu doğrulamaktadır. Bütün bunlar, Türklerin çok eskiden beri Şamanizm'e inandıklarını ve bağlı kaldıklarını göstermektedir.[24]

---

[19] Fuat Köprülü, Halk Edebiyatı Ansiklopedisi, Ankara, 1935, s:69

[20] Mehmet Eröz, Eski Türk Dini (Gök Tanrı inancı) ve Alevilik-Bektaşilik, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 1992, s: 68, Şener Cemal, Aleviliğe İslam Dışındadır Demek Mümkün Değil, Tanıttıran, H ve İşeri, G, (Hazırlayanlar) Aleviler Aleviliği Tartışıyor, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2006, s:82, Mustafa Talas, Eski Türk Dini Olan Göktanrı İnancı ve Türk Alevîlik-Bektaşiliğinin Benzerlikleri, http://www.eskitarih.com/?p=555 (erişim 22.12.2011), 2011, s:5

[21]Türkdoğan,a.g.e.,s:228-229

[22] Yılmaz,a.g.e., s:134

[23] Abdulkadir İnan, Makaleler ve İncelemeler, I, Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s:57

[24] *Yusuf Ziya Yörükan, Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s:8*

ISSN:2148-2292.

Anadolu'ya akın akın gelen, eski inançlarına bağlı, özgür düşünceli, şeriatın katı kurallarına karşı tepkili göçebe topluluklarının önderleri, halen Şamanlıktan kopmamış Türkistan ve Horasan Erenleri idi. İşte Türk-İslam tarihinin ilk heterodoks akınları ve tarikatlarını meydana getiren bu yüce insanlardır.[25] Barak Baba, Baba İlyas, Baba İshak, Geyikli Baba, Hacı Bektaş ve Saru Saltuk gibi Alp Erenler, Türk tasavvuf tarihinde yeri ve önemi yeterince takdir edilmemiş ululardır.

Şamanist inanıştaki Kam ile Alevi-Kızılbaş-Bektaşi inanışındaki dede ve baba kavramları arasında şaşılacak derece benzerlikler vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

a. Kamlık ve dedelik soydan gelen bir özelliktir. Sonradan kam veya dede olunamaz. Kam ve dede sülalesinin çocukları arasından uygun olanlar bu görevi devam ettirir.

b. Kamlar ve dedeler dinî ibadetler esnasında benzer tören kıyafetleri giyer.

c. Aleviler sadece dede önünde secde ederler. Eski Türkler ise sadece kam önünde secde ederlerdi.[26]

Şamanlık ve cem törenleri arasındaki bazı benzerlikler şunlardır:

a. Töreni yöneten dinî önder bir posta oturur. Şamanlar tören sırasında posta oturduğu gibi, dedeler de maddi değerinden ziyade temsil ettiği makam kutsal olan posta oturarak töreni yönetir.

b. Kurban kesilmeden önce, şaman ve dede hiç bir dinî tören aşaması gerçekleştirmez.

c. Kadınlar ve çocuklar da, törenlerde erkekler ile bir arada bulunur. Kaç-göç olmaz.

d. Şaman törenlerinde "arakı" (yani bildiğimiz rakı), cemlerde ise "dem" veya "dolu" niyeti ile rakı (nadiren şarap) içilir.

e. Şamanlar evin içine üç kere arakı, dedeler canların üstüne "Saka suyu" saçar.

f. Şaman törenlerinde Şaman Dansı, cemlerde semah vazgeçilmez öğelerdir.[1]

g. Şaman törenlerinde davul, cemlerde saz veya bağlama vazgeçilmez çalgı aletleridir.

h. Şaman törenlerinde ateş yakmak ve sürekli canlı tutmak, cemlerde ise çerağ (mum veya kandil) yakmak vazgeçilmez öğelerdir.

ı. Şaman törenleri ve cemler gece vakti, kapalı mekânlarda yapılır.[27]

Alevi-Kızılbaş-Bektaşilerdeki Şamanist kalıntılara ilk dikkat çekenler Fuat Köprülü[28] ve Besim Atalay[29] olmuştur. Köprülü; kuş inanışları ve Bektaşi velilerin kuş görünüşü altında kerametleri ve taş inanışları, su kaynaklarının kutsallığı, sakal kesmek ve sarkık bıyıklar bırakmak gibi noktalara dikkat etmiştir. Ayin-i Cem ve Şaman törenleri arasındaki ilişkilere de işaret etmiştir. Ayrıca törensel şarkılar ve oyunlar, alkol ve uyuşturucu kullanmalar, kurban kesimleri, kadınların merasimlere serbestçe katılmaları, Alevi dedeleri ile Şamanların ağızdan ağza dolaşan çok zengin halk şiirinin ve sözlü halk geleneğinin taşıyıcıları olmaları gibi ortak noktalar da çok önemlidir.[30]

---

[25] *Ahmet Yaşar Ocak, Aleviliğin Tarihsel Sosyal Tabanı ile Teolojisi Arasındaki İlişki Problemi, İslami İlimler Araştırma Vakfı (Haz.), Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999, s:388-391*

[26] *Ramazan Şeşen, İbn Fazlan Seyahatnamesi Tercümesi, Bedir Yayınları, İstanbul, 1975, s:35, Mustafa Talas, Eski Türk Dini Olan Göktanrı İnancı ve Türk Alevîlik-Bektaşiliğinin Benzerlikleri, http://www.eskitarih.com/?p=555 (erişim 22.12.2011), 2011, s:4*

[27] *Ülken, s:141-156: Mustafa Talas, Eski Türk Dini Olan Göktanrı İnancı ve Türk Alevîlik-Bektaşiliğinin Benzerlikleri, http://www.eskitarih.com/?p=555 (erişim 22.12.2011), 2011, s:5*

[28] *Fuat Köprülü, Halk Edebiyatı Ansiklopedisi, Ankara, 1935, s:112-114*

[29] *Besim Atalay, Bektaşilik ve Edebiyatı, Ant Yayınları, İstanbul, 1991, s:67-69*

[30] Yılmaz,a.g.e.,s:134

ISSN:2148-2292.

Ziya Gökalp, kurşun dökme geleneğinin bize Şamanlıktan kalma bir alışkanlık olduğunu söylemektedir. Kurşun su içine dökülünce meydana gelen bazı şekiller birer insan, sivri uçlar nazar, düz parçalar ise yürek manasına geliyordu.[31]

Şamanizm ile Alevilik karşılaştırılırsa, Şamanizmin'in en önemli tanrısı Ülgen Ata'dır. Ülgen Ata'nın Alevilerde karşılığı Hz. Ali'dir. Ülgen Ata'nın oğulları ve yardımcıları, Hz. Ali'nin oğulları ve 12 imamı temsil eder. Selman ve Kamber gibi Hz. Ali'nin yardımcıları, Ülgen Ata'nın yardımcıları yerine geçmiştir. Gök Tanrılardan olan Sarı Kızlar, Alevi-Kızılbaş-Bektaşilerde aynen bugüne kadar korunmuştur. Edremit'teki Sarı Kız Tepesi gibi yerler, Anadolu'da birçok yerde bulunmaktadır. Büyük Tanrı Ülgen'in dört âdet yardımcısı vardır: Yayık, Suyla, Karlık ve Utkucu. Bunların dördü de İyi Tanrılar grubundandır. Yayık, Şaman ayini sırasında gökyüzüne çıkmaya çalışan *"kam"*a rehberlik eder. Yani 12 hizmetteki *"rehber"*in görevini yapar. Suyla bu esnada gözcülük yapar ki, 12 hizmetteki "gözcü" görevlisine karşılık gelmektedir. Utukçu ise Tanrı Ülgen'e kurban sunmakla görevlidir. Bu da 12 hizmetteki *"kurbancı"* görevlisine denk düşer.[32]

Ayin sırasında *"saçı"* olarak *"arakı"* (rakı) kullanılır. Rakı, kurbanın canını göklere götürürken uygulanır. Bu bir çeşit kansız kurbandır. Cem ayini esnasında rakı (dem/dolu) içme geleneği de buradan kaynaklanır. Şaman inanışında yer alan Ak Kızlar, Umay, Ana Maygıl, Ak Ene ve Ayzıt gibi varlıklar, cem ayininde yer alan bacılardır. Şaman ayinlerinde kurban kesilmeden hiçbir uygulamaya geçilmez.[33]

Şamanlarda ve Alevilerde ocağa ve ateşe tükürülmez. Ocaktaki ateş söndürülmez. Ocağa bakarken esneyen insan çarpılır. Çünkü ocakta *"ocak anası"* vardır ve kendisine saygı gösterilmesini bekler.[34] Alevilerde dede soyundan olanlar eğer aynı ocağa mensup iseler, birbirleri ile evlenemezler. Bu uygulama Şamanlarda da vardır. Şamanlarda da aynı boya mensup olanlar birbirleri ile evlenemezler.[35] Burada Alevilikteki ocağın yerini, Şamanlıkta boy almıştır.

Erkânda kullanılan değnek ile talibin ikrar vereceği zaman boynuna takılan ve Horasan'dan gelen ip, Şamanlıktan kalmadır. Babürname'de "Boynuna ip taktı ve Tanrı'ya şükretti" denmektedir. Senelik merasim, kurban ve yoğ bugün de yapılmaktadır. Tahtacılar cenazeye giderken, cenazenin arkasından *"Yoğ, yoğ"* diye bağırmaktadırlar.[36]

Özbek saraylarında kımız içme törenlerinde hizmet eden görevliler arasında *"pervaneci"* isminde bir görevli bulunur. Yine Buryatlarda şamanın ayini sırasında, şamanın göğe çıkışını temsil eden törende, bir huş (kayın) ağacı, göğe giden yolun girişini temsil eder. Buna *"udeşi burhan"* yani "kapı muhafızı, kapı ilahı" denir. Alevilikte uygulanan cemlerde 12 hizmetliden birinin adı "kapı muhafızı, kapı ilahı'dır. Altay Türklerinde, Tanrı Ülgen için yapılan kurban töreninde şaman, tanrılara yalvarır ve merasimin başında *"kapı ruhu"*na başvurarak, tören sırasında rahatsız edilmemesini, kurban kesme işleminin hayırlı bir şekilde neticelenmesini ister.[37]

---

[31] Ziya Gökalp, Türklerde Totemizm, Animizm, Manizm ve Maturizm, Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Cilt I, sayı 5, İstanbul, 1917, s:457-458
[32] Yusuf Ziya Yörükan, Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri-Şamanizm, Yol Yayınları İstanbul, 2005, s:94
[33] Türkdoğan, s:33
[34] Yörükan,a.g.e., s:98-100
[35] Yörükan, s:321
[36]Yörükan ,s:98-100
[37]Yörükan ,s:98-100

ISSN:2148-2292.

Buryatlarda her yıl *"manevi temizlenme töreni"* yapılır. Bu tören, Alevilerin "*görgü cemi*'ne benzer. Şaman kamı ve oğulları üç ayrı pınardan su getirir. Bunu bir kazana boşaltır. Kekik, ardıç yaprağı, çam kabuğu ve kurban kesilecek tekenin kulağından birkaç tane kıl aynı kazana atılır. Su kaynatılır, kesilen tekenin birkaç damla kanı suyun içine akıtılır. Manevi temizlenme için kullanılan bu suya *"Tarasun"* denir. Belli işlemlerden sonra manevi temizlenme işlemi tamamlanmış olur. Cemlerde ferraş (süpürgeci)'ın kullandığı süpürge ile Tarasun'daki manevi temizlenme sırasında kullanılan süpürge birbirlerine çok benzer. Buryatlarda Şaman kurban keserken, 9 tane yardımcısı vardır. Her yardımcının ayrı ayrı görevleri bulunur. Alevilerde ise dede veya babanın 11 yardımcısı vardır. Pir, mürşit ve rehber makamlarını üst seviyede hizmetler olarak ayırınca, geriye 9 hizmetli kalır ki, bu da Buryatlardaki sayının aynısıdır. Tatarlarda kemik kırmak, bir bıçağı veya baltayı ateşe koymak, bir kamçıya dayanmak, yere süt dökmek ve çadırın eşiğine basmak yasaktır. Cemde kesilen kurbanın kemiklerini kırmamak ve kapı eşiğine basmamak gibi yasaklar Alevilerde de uygulanmaktadır.[38]

Başkırtlar için turna kuşu kutsaldır ve düşmanla savaşırken turnanın kendilerine yardım ettiğine inanırlar. Turna Alevilerde de kutsal sayılmaktadır.[39] Dokuz Oğuzlara göre Kayın Ağacı kutsaldır. Kayın Ağacı erkek, Çam Ağacı dişi olarak 5 oğul doğurur. Alevilerde de Kayın Ağacı kutsal olduğu gibi, *"tarik değneği"* gibi, dinî ayinlerde kullanılan bazı aletler de kayın ağacından yapılırlar.[40]

Oğuzlarda 24 boyu bulunduğu için, 24 sayısı kutsal sayılır. Alevilerde de 24 sürek, 24 nakip, 24 masum-u Pâk kavramlarında olduğu gibi, 24 sayısı kutsal sayılardandır.[41] Türklerin Müslümanlığa girmeye başladıkları devirlerde, Aşağı Türkistan'daki Aklar ile Azerbaycan'daki Kızıllar arasında, senenin belirli bir gecesinde toplu ayin yapılmakta idi. Eski Türklerde suçu itiraf etmek gereklidir, yoksa fenalık bütün oymağa geçebilir.[42] Alevilerde de suç işleyenlerin Görgü Cemi'nde itirafta bulunmaları zorunludur.

Eski Türkler dört mevsimde gerçekleştirdikleri dinî merasimlerde koyun, horoz, köpek ve domuz olmak üzere dört farklı kurban keserlerdi. Alevilerde de dört mevsimde, dört büyük tören yapılır ve kurban kesilir. Fakat köpek ve domuzun yeri değişmiştir. Fakir aileler bunların yerine rakı ve yumurta kullanır. Anadolu Tahtacılarında cem töreninde içilen içkiye *"dolu"* adı verilir. Orta Asya Şamanlığında da, Bay Ülgen'e *"tolu"* adı verilen kansız bir kurban sunulmaktadır.[43]

Tahtacılar *"Musahiplik Töreni"* sırasında *"Tercüman Kurbanı"* keser. Bu kurban eski Türklerde uygulanan "*tayılga*" kurbanına benzer. Tayılga kurbanında at kurban edilir. At, kesmek sureti ile değil, kalbine bıçak sokulmak sureti ile öldürülür. Bu tören akşam vakti uygulandığı için, Tahtacıların Tercüman Kurbanı uygulamasına benzerlik gösterir.[44]

Hem Şamanlıkta hem Alevilerde kurban kesildiği zaman;

1-Kurban töreni sırasında dualar okunur,

---

[38]Yörükan,s:16
[39]Yörükan,s:17
[40]Yörükan s:16
[41]Yörükan s:20
[42]Yörükan s:26-27
[43]Yörükan s:29
[44]Yörükan, s:233

ISSN:2148-2292.

2-Kurbanın kanı yere akıtılmaz,
3-Kurbanı sadece görevliler pişirir, başkası yaklaşamaz,
4-Kurbanı sadece o toplumun üyeleri yiyebilir,
5-Kurbanın kemikleri kırılmaz. Eklem yerlerinden kesilir.
6-Kurbanın kemikleri, sakatatı, artıkları ve derisi tenha bir yere gömülür.[45]

Bulgaristan'da yaşayan Amucalarda uygulanan kurban ayini uygulaması, Şamanizm'de yapılan kutsal kurban törenleri ile aynıdır.[46]

Muğla yöresi Tahtacıları, ölü yıkanıp kefenlendikten sonra, ölünün elbiselerini bir torbaya koyar ve tabutun içine bırakır. Bunun sebebini, öbür dünyadaki ölülerin kendisine *"niye elin boş geldin?"* diye sormaları ile açıklarlar. Diğer bazı Alevi topluluklarının ölüyü elbisesi ile gömmeleri, yine aynı sebepten kaynaklanmaktadır. Bunlar da yine eski Şaman âdetlerindendir.[47] Aydın yöresi Tahtacılarında loğusa bir kadın ölürse, mezarı 40 gün açık bırakılır. Bu gelenek, Erzurum yöresindeki bazı Alevilerde de vardır. Bu uygulama, eski Şamanist geleneğinden kalma bir âdettir. Aydın Tahtacıları, loğusayı korumak için bir ip veya beze 20 düğüm atar ve daha sonra bu 20 düğümü tekrar çözerler. Ayrıca loğusanın başına kırmızı bir bez parçası bağlarlar. Böylece loğusayı koruduklarına inanırlar.[48]

Alevilikte düşkünlük cezası vardır. Belirlenmiş bazı ağır suçları işleyen kimseler düşkün sayılır ve toplumdan dışlanır. Moğollarda da benzer âdet vardır. Kurban merasimine aynı kabileden olanlar katılabilir. Ağır suç işleyenler bu kurban merasimine katılamaz. Bir kişiyi kurban merasimine kabul etmemek, o kişiyi kabile topluluğundan kovmakla eşdeğerdir.[49]

Oğuzlarda zina etmek yoktu. Eğer bu suçu işleyen birisi çıkarsa, onu iki parçaya bölerlerdi. İdil Bulgarlarında erkekler ve kadınlar birbirlerinden kaçmazlardı. Hatta nehirde beraber yıkanırlardı. Buna rağmen zina görülmezdi. Eğer içlerinden birisi zina edecek olursa, yere dört âdet kazık çakıp, ellerini ve ayaklarını bu kazıklara bağlarlar, sonra o erkeği veya kadını boynundan başlayıp, uyluklarına kadar iki parçaya ayırırlardı. Hırsızlık ve oğlancılık yapanları da aynı yöntem ile öldürürlerdi.[50]

Zina, Alevilerde çok ağır bir suçtur. Her ne şekilde olursa olsun, bu suçu işleyen kişi düşkün sayılır. Tahtacılar zina edeni yakmak sureti ile cezalandırırlardı. Mersin Tahtacılarında bir babanın, oğulları tarafından çam ağacına bağlanarak, yakıldığı çok meşhurdur.[51]

İzmir'in Hortuna Köyü'nden ve Karatekeli Yörüklerinden Ahmet Ağa, gençliğinde böyle bir olaya şahit olduğunu aktarmaktadır. Aydın Söke'ye bağlı Sofular Köyü'nde zina yapan bir kadın, çifte tüfek ile vurularak öldürülmüştür. 1970'li yıllarda Aydın'ın Kızılcapınar Köyü'ne seyyar

---

[45]Yörükan, s:69
[46] Refik Engin, Aleviler-Alewiten Amucalar: Kimlik Köken (Aleviler/Alewiten), Cilt:1, Hamburg, 2000, s:30
[47]Türkdoğan, *s:122- Orhan Yılmaz, Sıraçlar (Anşabacılı ve Hubyarlar) Beydili Alevi Türkmenleri, Veni Vidi Vici Yayınları, Zile,2009[a]*

[48] Türkdoğan, a.g.e.,s:144
[49] Orhan Yılmaz, Sıraçlar (Anşabacılı ve Hubyarlar) Beydili Alevi Türkmenleri, Veni Vidi Vici Yayınları, Zile, 2009b, s: 69
[50] *Ramazan Şeşen, İbn Fazlan Seyahatnamesi Tercümesi, Bedir Yayınları, İstanbul, 1975, s:31, 34, 57*
[51]*Atalay,a.g.e., s:20*

ISSN:2148-2292.

sinema gelir. Alevi köy halkı "çıplak ve öpüşme sahneli filmlerle çoluk-çocuğumuzun ahlâkını bozuyorsunuz. Hiç değilse bunu Ramazan Ayı'nda yapmayın" diyerek, sinemacıları köyden kovar.[52] Yani Eski Türklerde toplumsal ahlak nasıl sağlam ise, Alevilerde de aynı şekilde sağlamdır.

[52] *Eröz, a.g.e.,s:38-39*

ISSN:2148-2292.

SONUÇ

Türkler uzun tarihleri süresince birçok din ile tanışmıştır. Nesiller geçtikçe, Türklerden bir kısmı dinlerini değiştirerek, yeni dinlere yönelmişlerdir. Kültür, bir milletin hamurudur. Din değiştirme sürecinde, Türk kültürü ile yeni dinler arasında sık sık çatışmalar olmuş, ama yeni din üyeleri bu çatışmaları en alt düzeye indirmeyi bilmişlerdir. Kültür değerleri ile din kurallarını uygun noktada kaynaştırıp, yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu hareketin doğal bir sonucu olarak, yeni dinlerinde eski dinlerinden veya kültür geleneklerinden kalan izler var olmuştur. Türkler Araplar ile ittifak yaparak 751 yılında Çinlileri yenmişlerdir. Bu vesile ile İslam Dini ile tanışan Türkler yavaş yavaş Müslüman olmaya başlamışlardır. Geçmişten gelen “Tek Tanrı” inancı sayesinde, Müslümanlığa kolay uyum sağlamışlardır. Ancak, Müslümanlığa geçiş sürecinde, eski dinlerinden ve din ile bağlantılı kültürlerinden bazı izleri de Müslümanlığa taşımışlardır. Bilhassa Alevi-Bektaşi geleneğine bağlı Türklerde görülen bu kaynaştırmayı, Türk kültürü için bir zenginlik olarak görmek yanlış olmaz.

ISSN:2148-2292.

KAYNAKLAR

ANONİM, 2011, *Senkretizm*, http://tdkterim.gov.tr/bts/senkretizm, Erişim tarihi: 13.12.2011)

ATALAY, Besim, 1991, Bektaşilik ve Edebiyatı, Ant Yayınları, İstanbul

AVCIOĞLU, Doğan, 1978, *Türklerin Tarihi*, Tekin Yayınevi, İstanbul

BAL, Hüseyin, 2002, *Alevi-Bektaşi Kültürü Sosyolojik Araştırmalar*, Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, İstanbul

ENGİN, Refik, 2000, *Aleviler-Alewiten Amucalar: Kimlik Köken (Aleviler/Alewiten),* Cilt:1, Hamburg.

ERÖZ, Mehmet, 1992, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı inancı) ve Alevilik-Bektaşilik*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul

GÖKALP, Ziya, 1917, *Türklerde Totemizm, Animizm, Manizm ve Maturizm*, Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Cilt I, sayı 5, İstanbul.

İNAN, Abdulkadir, 1998), *Makaleler ve İncelemeler*, I, Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

KALAFAT, Yaşar, 1998, *Kuzey Azerbaycan-Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta Eski Türk Dini İzleri-Dinî Folklorik Tabakalaşma*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

KÖPRÜLÜ, Fuat, 1935, *Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Ankara

MELİKOFF, Irene, 2006, *Uyur İdik Uyardılar*, Demos Yayınları, İstanbul

OCAK, Ahmet, Yaşar, 1999, *Aleviliğin Tarihsel Sosyal Tabanı ile Teolojisi Arasındaki İlişki Problemi*, İslami İlimler Araştırma Vakfı (Haz.), Ensar Neşriyat, İstanbul

ÖKTEM, Niyazi, 1999, *Anadolu Aleviliğinin Senkretik Yapısı*, İslami İlimler Araştırma Vakfı (Haz.), Ensar Neşriyat İstanbul

ÖZTÜRK, Ünsal, 2008, *Damlanın İçindeki Gerçek Alevilerin Büyük Sırrı*, Yurt Yayınları, Ankara

SELÇUK, Ali, 2004, *Mersin Tahtacılarında Kurban Fenomeni*, Engin, İ, ve Engin, H, (Haz,): Alevilik, Kitap Yayınevi, İstanbul

ŞENER, Cemal, 2006, *Aleviliğe İslam Dışındadır Demek Mümkün Değil*, Tanıttıran, H ve İşeri, G, (Hazırlayanlar) *Aleviler Aleviliği Tartışıyor*, Kalkedon Yayınları, İstanbul

ŞEŞEN, Ramazan, 1975, *İbn Fazlan Seyahatnamesi Tercümesi*, Bedir Yayınları, İstanbul

TALAS, Mustafa, 2011, *Eski Türk Dini Olan Göktanrı İnancı ve Türk Alevîlik-Bektaşiliğinin Benzerlikleri*, http://www.eskitarih.com/?p=555 (erişim 22.12.2011)

TÜRKDOĞAN, Orhan, 2006, *Alevi Bektaşi Kimliği*, Timaş Yayınları, İstanbul

ÜLKEN, Hilmi Ziya, 1969, *Anadolu Örf ve Âdetlerinde Eski Kültürlerin İzleri*, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:17, Ankara

YILMAZ, Orhan, 2009[a], *Sıraçlar (Anşabacılı ve Hubyarlar) Beydili Alevi Türkmenleri*, Veni Vidi Vici Yayınları, Zile

YILMAZ, Orhan, 2009[b], *Sünni Gözüyle Alevilik, Kızılbaşlık, Bektaşilik*, (Elde Basım, ISBN: 978-605-89397-2-1), Ankara: Veni Vidi Vici Yayınları, Zile

YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, 2002, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, 2005, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri-Şamanizm*, Yol Yayınları İstanbul